

Ірина ЛОМАЧИНСЬКА,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри документознавства
та інформаційної діяльності
Університету «Україна» (м. Київ)

УДК 316.77:322:281.96

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ЛІДЕРІВ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто роль релігійних організацій в сучасній російсько-українській інформаційній війні. Проаналізовано місце священства у формуванні суспільної думки. Визначено історичні, культурні та ментальні особливості становлення релігійних інституцій як лідерів суспільної думки. Охарактеризовано деструктивний і конструктивний впливи релігійної пропаганди у збройних конфліктах сучасності.

Ключові слова: інформаційна війна, лідер думки, релігійна пропаганда.

У нинішніх історичних умовах, зумовлених військовим конфліктом у Східному регіоні України, що став наслідком тривалої зовнішньополітичної діяльності загалом та інформаційно-пропагандистської війни зокрема проти нашої держави сусідньої Російської Федерації, переосмислюються усталені наукові підходи стосовно причин глобальної кризової ситуації, в тому числі щодо впливу релігійної пропаганди на учасників конфлікту.

Комунікаційний вимір релігійно-пропагандистської діяльності в інформаційних війнах сучасності може бути розглянутий з точки зору ідеологічних стратегій впливу, засобів реалізації, системи кодування-декодування інформації. Разом з тим найбільш нагальною постає проблема взаємодії комуніканта та реципієнта.

Метою роботи є аналіз причинної зумовленості комунікаційного впливу релігійних діячів як інформаційних лідерів на формування суспільної думки в нинішньому військово-політичному конфлікті на Сході України, інспірованому, крім іншого, ідеологічним впливом ззовні.

Для аналізу означеної проблеми ключовими стали поняття «інформаційна війна», «лідер думки» та «релігійна пропаганда». Спробуємо визначити їх соціально-комунікаційну єдність.

У науковій думці найбільш поширеним є визначення інформаційної війни як «сукупності методів і способів цілеспрямованого впливу суб'єктів-агресорів в умовах інформаційної відкритості на соціальні відносини (відносини людей між собою, відносини в суспільстві і державі), інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичні й інформаційно-технічні системи, системи формування масової свідомості і психіки окремої людини з обов'язковим використанням інформаційної зброї (властивостей інформації, інформаційних ресурсів і новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій) з метою штучного створення факторів гальмування розвитку людини, суспільства та

держави, встановлення контролю над інформаційними ресурсами потенційного противника задля отримання переваг у пріоритетних сферах суспільного життя» [1, с. 9].

Означене визначення підкреслює глобальний суспільний характер феномена інформаційної війни, яка містить переважно три основні напрями дії: технічний (руйнування комп'ютерних систем супротивника), дипломатичний (порушення діяльності держави як цілісної політичної системи) та психологічний (дезорієнтація, маніпулювання, приведення до самознищення окремих індивідів зокрема і суспільства загалом в їх самоусвідомленні як цілісних біологічних систем).

Кожен із вказаних напрямів дії інформаційної війни містить власні небезпеки. Водночас для аналізу означеної проблеми акцентуємо увагу на інформаційно-психологічній війні, в якій мішенню постає самоідентифікація особистості, її соціальна і рольова ідентифікація, усвідомлення особистістю як власної самотності, так і самотності спільноти в соціумі, що відображені в культурних традиціях, віруваннях, менталітеті, виразно проявляються в мові; це базові цінності людини, що лежать в основі її оцінок і суджень.

Варто відзначити, що інформаційно-психологічна війна зорієнтована передусім на руйнування інформаційних систем. «Інформаційна система – це комунікаційна система, що забезпечує комунікацію та оброблення інформації» [5, с. 7]. Біологічна система, як і технічна, діє за певним «алгоритмом», основою якого є сукупність суспільних знань, цінностей, переконань і вірувань, що передаються від покоління до покоління на рівні соціальної пам'яті і зберігаються у вигляді соціального досвіду (для конкретної спільноти, що проживає на певній території).

У зв'язку з цим проблема інформаційної війни (особливо на її інформаційно-психологічному рівні) потребує осмислення не тільки ефективності стратегій подання інформації задля реалізації планів комуніканта як маніпулятора (пропаганди), а й особливостей сприйняття цієї інформації реципієнтом – окремою особистістю, групою чи соціальною спільнотою. Адже в ідеалі завданням інформаційно-психологічної війни є маніпуляція ворожою інформаційною системою з метою залучення її на свою сторону, а в разі неможливості означеного – доведення ворожої інформаційної системи до самознищення.

Для досягнення цієї мети найбільш актуальними залишаються наступні стратегії: «контролювати та поповнювати власні матеріальні та інтелектуальні ресурси, руйнуючи, водночас, ресурси суперника; дезінформувати суперника щодо законів та факторів функціонування явищ суспільної реальності; маніпулювати супротивником, щоб він не розумів своїх цілей, і, як наслідок, направляти його в потрібному напрямку» [3, с. 301].

Однозначно варто підтримати позицію Г. Почепцова в тому, що ключовою пропагандистською стратегією інформаційно-психологічних війн є опора на комунікаційний резонанс, що дає змогу значно збільшувати масованість та ефективність комунікаційного впливу. Ключовими комунікантами в резонансних комунікаційних технологіях є лідери думки: найбільш впливові громадські, політичні, релігійні діячі, чия громадянська позиція, підсилена харизматичним впливом, стає визначальною для значної частини суспільства. Варто зазначити, що в історії розвитку інформаційного протиборства, яке базується на домінантах застосування різних видів комунікаційних технологій – вербальної, паперової, технічної й телекомунікаційної, на її вербальному етапі пропагандистські виступи лідерів думки (політичних діячів чи релігійних проповідників) були визначальними.

Свого часу релігійний філософ Фома Аквінський, чий світогляд покладений в основу діяльності сучасної римо-католицької церкви, ще в XIII ст. проголосив найва-

жливішим правом церкви, що використовувалося для зміцнення духівництва й державної влади, право формування ідеології й контроль публіцистики і виокремив при цьому релігійні інституції як домінуючі соціальні інститути для проведення пропаганди в суспільстві.

Визначаючи впливових представників релігійних організацій як лідерів думки, вкажемо, що в своїй сутності поняття «релігійне лідерство» має пропагандистський контекст, адже воно усвідомлюється як форма міжособистісної взаємодії між членами релігійної групи, об'єднаної спільними релігійними переконаннями для підтримки та проповідання певної релігійної ідеології. Отож, не існує релігійного лідера без конкретної релігійної ідеології, яку він проповідує. Водночас релігійне лідерство постає як один з багатьох архетипних образів, що зумовлює реалізацію духовних потреб індивідів зокрема та еволюцію системи моральних цінностей людської цивілізації загалом.

Таким чином, постать релігійного лідера усвідомлюється передусім крізь призму його здатності до ефективної комунікації, оскільки релігійний лідер є авторитетним членом релігійної спільноти, обраний за формальним або неформальним принципом, який виконує роль організатора групової взаємодії, позитивно сприймається даною спільнотою людей завдяки своїм особистим моральним якостям, індивідуальному досвіду та містичному впливу, шляхом традиції, статусних, психологічних і комунікативних характеристик і постає як наслідок релігійної міфологізації, що має сакральний зміст.

Сакральність постаті релігійно-церковного лідера забезпечує максимальний рівень довіри у релігійної спільноти до його слова. Через це релігійна пропаганда, на відміну від політичної, завдяки міфу про власну священність і непогрішність, завжди забезпечує собі відповідний ступінь легітимності в суспільстві (як приклад, можна навести дані соціологічних опитувань стосовно рівня довіри в українському суспільстві до різних соціальних інститутів, де релігійні організації обіймають лідируючі позиції).

Зауважимо, що поняття «пропаганда» має релігійне походження і буквально трактується як «поширення віри», хоча в наукових колах вживається його універсальне визначення, а саме: «поширення серед аудиторії певних політичних, наукових, релігійних, художніх ідей та знань; це систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів аудиторії, спрямовування поведінки» [2, с. 661].

Основна небезпека для суспільства участі впливових релігійних діячів у політичній інформаційно-пропагандистській діяльності полягає в тому, що зміст християнського релігійного проповідання базується на ідеї публічного поширення цим лідером не його особистих переконань чи цінностей, а максимально достовірного трактування ним Слова Божого через богонатхнення Святим Духом, адже високий статус релігійного лідера зумовлений його даром проповідника «милістю Божою». Легітимність християнських релігійних лідерів базується на біблійній тезі про те, що «ніяке пророцтво у Писанні не залежить від власного вирішення, бо ніколи не було пророцтва з власної волі, а промовляли його святі Божі люди, натхненні Духом Святим» (2 Пет. 1:20–21).

У зв'язку з цим в осмисленні релігійно-пропагандистських стратегій інформаційної війни варто зважати на той факт, що для значної частини релігійно налаштованого українського суспільства (активних прихильників Української Православної церкви Московського патріархату – УПЦ МП) одіозні заяви патріарха Російської православної церкви (РПЦ) Кіріла (Гундяєва) стосовно релігійного підґрунтя військово-політичного конфлікту на Сході України [7] постають як «богонатхненні» і не піддаються критичному аналізу.

Як відомо, ефективність дії пропагандистського повідомлення значною мірою залежить від його взаємозв'язку з архетипами суспільної свідомості, властивими конкретній спільноті як атакованої інформаційної системи. Варто згадати, що імперські загарбницькі війни Росії завжди поєднувалися з релігійними гаслами місійної діяльності РПЦ («За веру, царя и отечество»), що певним чином виправдовувало криваву бійню та надавало їй ідейного змісту. Відзначимо, що домінування міфологізованої ідеї над реальним змістом є основою релігійної пропаганди загалом і базовим підґрунтям діяльності РПЦ зокрема. Одним із прикладів цього може слугувати сакралізація княгині Ольги [12, с. 243], котра, згідно з літописним переказом, спалила живцем частину непокірних древлян, але вважається першою активною проповідницею християнських ідей на Русі.

Історично зумовлена специфіка національної релігійної ситуації в Україні полягає в тому, що, на відміну від російських реалій, становлення українського православ'я відбувалося в протистоянні з католицизмом і значною мірою вплинуло на його внутрішню консолідацію на рівні релігійних громад. Окрім того, необхідність тривалого релігійно-культурного обміну між представниками інших віросповідних спільнот визначила релігійну толерантність як основу вітчизняної національної ментальності, що забезпечує можливість виживання української нації як цілісної інформаційної системи зі спільним ціннісним досвідом, незалежно від віросповідання.

Російське православ'я історично розвивалося в умовах власної самореалізації як домінантної релігії, що слугувала фундаментом становлення самодержавства в Московії (потім Росії). Тому, наприклад, внутрішній ідеологічний конфлікт царської влади й офіційної церкви із старообрядництвом, котре визнавало світську владу еретичною, увінчався кривавою боротьбою, що розпочалась у середині XVII ст. По суті, боротьба ця не припинилася до сьогодні, втілюючись в ідеології «особливої святості і чистоти російського православ'я», «богообраності» російського народу і, як наслідок, у виникненні і поширенні сакральної ідеї «Москва – третій Рим». В основні доктрини російського православ'я лежить теза апостола Павла про боговстановлення будь-якої влади (Рим. 13: 1–6), тому сакральність РПЦ переноситься на владні інституції, які вона підтримує та освячує.

Особливість релігійного контексту нинішньої надзвичайно агресивної інформаційної війни Росії проти України полягає в тому, що вона ведеться не лише проти так званих «розкольників» і греко-католиків, а й, по суті, ставить поза законом всі релігійні конфесії в Україні, які не належать до РПЦ МП. Так, у «конституції» так званої «Донецької народної республіки» зазначається, що в цьому маріонетковому псевдодержавному утворенні «первенствующей и господствующей верой является Православная вера (Вера Христианская Православная Кафолическая Восточного Исповедания), исповедуемая Русской Православной Церковью (Московский Патриархат)» [6]. Цим фактично перекреслюється реальна, історично зумовлена та законодавчо закріплена поліконфесійність українського суспільства, де «Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду» [9].

Показовою ідеологічно-пропагандистською стала зустріч російського президента В. Путіна із членами Священного синоду РПЦ і главами делегацій помісних православних церков, що відбулась в Москві у липні 2014 р. На ній була здійснена спроба ідейно обґрунтувати необхідність вторгнення російської армії на українські землі як можливості повернення на захоплену територію «втрачених християнських моральних засад». Як зазначалося вище, релігійне лідерство може отримати статус лідера думки лише тоді, коли воно опирається на духовні цінності, тобто стає духовним лідерством нації.

У виступі патріарха Кірила на цій зустрічі домінувала пропагандистська ідея про есхатологічну необхідність відродження «втраченої духовності» (але не в Росії, а інших країнах – *І. Л.*): «Мы живем сегодня в том мире, когда, к сожалению, – и это впервые за всю историю человеческой цивилизации – предпринимаются шаги законодательным способом разрушить нравственную основу человеческой жизни... И я должен с признательностью отметить, что Россия, другие православные страны не разделяют этой общей тенденции. Мы этому сопротивляемся как люди, сознающие судьбоносное значение нравственного начала в жизни» [11]. Очільник російського православ'я звертається до В. Путіна «ваше превосходительство», чим визнає його ідейну перевагу як перед власною персоною, так і перед всіма присутніми, акцентуючи на залежності РПЦ та її єпископату від державної влади, не раз наголошує, що російський президент – православний. В. Путін же зазначає, що темою зустрічі є ювілей Сергія Радонежського як «собирателя русских земель, человека, который внес неоценимый вклад в развитие нашего государства и укрепление православной веры». Отже, суспільству нав'язується відверто пропагандистська думка, що православний президент Росії, який є сповідником моральних цінностей РПЦ, отримує від святого Сергія Радонежського, також шанованого в сусідній державі прихильниками УПЦ МП, своєрідну духовну естафету в «збиранні земель» тих країн, де православ'я постає домінуючою релігією.

Узагальнюючи вкажемо, що українське суспільство як цілісна інформаційна система зі своїми релігійно-культурними традиціями, духовним досвідом та ідейними переконаннями може існувати лише в умовах поліконфесійності, релігійної толерантності, поваги до представників інших віросповідань, незалежно від їх чисельності чи ступеня підтримки з боку політичних інституцій. Особливо важливим є подолання розколу українського православ'я, поєднання його за принципами підтримки цілісності і незалежності нашої держави.

Як свідчить історія і сьогодення, релігійна пропаганда може виконувати не лише деструктивну, а й конструктивну функцію, коли сприймається як поширення національної самосвідомості, релігійної толерантності, поваги до духовних і культурних цінностей представників інших націй та віросповідань.

Україна є поліконфесійною державою і її захистом від небезпечної релігійної пропаганди з боку Росії, що здійснюється не тільки ззовні, а й всередині нашого суспільства, через ворожих релігійних і політичних васалів, може стати створення громадських інституцій із залученням лідерів думки серед як релігійних, так і світських (особливо наукових і мас-медійних) кіл, проведення суспільних обговорень, друк національно-свідомої релігієзнавчої літератури, створення освітніх програм релігійно-культурного змісту. Все це сприятиме консолідації українського суспільства та релігійно-церковному миру в ньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абакумов В. М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Абакумов. – Запоріжжя, 2011. – 19 с.
2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / гл. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников. – Мн.: МФЦП, 2002. – 1008 с.
3. Бухарин С. Н. Методы и технологии информационных войн / С. Н. Бухарин, В. В. Цыганов. – М.: Академический проект, 2007. – 382 с.
4. Волковский Н. Л. История информационных войн: в 2 ч. / Н. Л. Волковский. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2003. – Ч. 2. – 736 с.
5. ДСТУ ISO 5127: 2007. Словник термінів. Інформація та документація. – К.: Держспоживстандарт України, 2010. – 237 с.

6. «Конституция ДНР». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dnrespublika.info/о-республике/konstituciya-doneskoj-narodnoj-respubliki/>
7. Патриарх Кирилл объявил войну в Украине священной. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://antikor.com.ua/articles/12553-patriarh_kirill_objjavil_vojnu_v_ukraine_svjashchennoj
8. Почепцов Г. Г. Информационные войны; отв. ред. С. Л. Удовик / Г. Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, 2000. – 576 с.
9. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України. [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
10. Расторгуев С. П. Философия информационной войны / С. П. Расторгуев. – М.: Вузовская книга, 2003. – 300 с.
11. Стенограмма встречи Президента России В. В. Путина со Святейшим Патриархом Кириллом, постоянными членами Священного Синода Русской Православной Церкви и главами делегаций Поместных Православных Церквей. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3693190.html>
12. Христианство: энциклопедический словарь: в 3 т. / гл. ред. С. С. Аверинцев. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1995. – Т. 2. – 671 с.

Iren Lomachinska

Role of religious organizations as leaders of public idea in russian-ukrainian informative war

The article is sanctified to the analysis of role of religious organizations in modern informative war. The place of religious figures is analysed in forming of public idea, the historical, cultural and mental features of development of religious institutes are certain as leaders of public idea, destructive and structural influence of religious propaganda is described in the armed conflicts of contemporaneity.

Keywords: informative war, leader of idea, religious propaganda.

Ирина Ломачинская

Роль религиозных организаций как лидеров общественной мысли в русско-украинской информационной войне

Статья посвящена анализу роли религиозных организаций в современной российско-украинской информационной войне. Проанализировано место религиозных деятелей в формировании общественной мысли. Определены исторические, культурные и ментальные особенности развития религиозных институций как лидеров общественной мысли. Охарактеризовано деструктивное и конструктивное влияние религиозной пропаганды в вооруженных конфликтах современности.

Ключевые слова: информационная война, лидер мысли, религиозная пропаганда.